

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ФИЛОСОФСКИ И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
Професионално направление: 2.3. Философия
Научна специалност: История на философията

ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ НА ИДЕЯТА ЗА ВЪТРЕШНИЯ УСЕТ ПРИ ШЕЛИНГ

**Докторант:
Илиана Николаева Илиева**

**Научен ръководител:
гл. ас. д-р Атанаска Чолакова**

гр. Благоевград, 2021

Дисертационният труд е обсъден и одобрен за защита на заседание на Катедра „Философски и политически науки“ към Философски факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски“, проведено на 25.10.2021 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 20.12.2021 г. от 11:00 ч. в зала № 412 на УК1 на Югозападен университет „Неофит Рилски“ пред научно жури в състав:

Научно жури:

проф. д-р Иван Камбуров

проф. дн Димитър Цацов

доц. д-р Ивайло Димитров

проф. дфн Валентин Канавров

доц. д-р Антоанета Николова

Дисертационният труд е в обем от 163 стр. и има класическа структура от увод, три глави и заключение. Библиографията съдържа 94 заглавия на български, руски, немски, английски език и испански език.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

Съдържание на дисертацията / с. 4

- I. Обща характеристика на дисертационния труд – обект, предмет, цел, задачи, теза и актуалност на изследването / с. 5
- II. Кратко съдържание на дисертацията / с. 8
- III. Справка за приносните моменти на дисертационния труд / с. 16
- IV. Публикации по темата на дисертацията и апробация на резултатите от изследването / с. 17

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

ВЪВЕДЕНИЕ

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА. РАЗВИТИЕТО НА ИДЕЯТА ЗА ВЪТРЕШЕН УСЕТ В РАННАТА ФИЛОСОФИЯ НА ШЕЛИНГ

1. Генезис и функциониране на идеята за *вътрешен усет* и понятието *усещане* във философските системи на Кант, Фихте, Шелинг и Хегел
 - 1.1. Амфиболията на понятията за рефлексия и трансценденталната аперцепция при Кант
 - 1.2. Рефлексията при Фихте
 - 1.3. Отношението между философията на Шелинг и философията на Хегел
2. Експликация на вътрешния усет във философията на тъждеството
 - 2.1. Продуцирането на акта на самосъзнанието. От акта на продуциране към интелектуалния наглед
 - 2.2. Епохите на самопознание като форми на мислене
 - 2.3. Разликата между понятия *a priori* и вродени понятия
 - 2.4. Шелинговото трансцендентално схващане за воля в ранната философия
3. Шелинговото схващане за философията на изкуството като органон на философията
 - 3.1. От древността до Новото време
 - 3.2. Зараждане на историческия подход

ИЗВОДИ СЛЕД ПЪРВА ГЛАВА

ВТОРА ГЛАВА. ФИЛОСОФСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ЧОВЕШКАТА СВОБОДА

1. За разликата между негативната и позитивната философия
2. Понятията свобода и необходимост в есето за свободата на Шелинг
3. Онто-тео-логия

ИЗВОДИ СЛЕД ВТОРА ГЛАВА

ТРЕТА ГЛАВА. РАЗВИТИЕ НА ИДЕЯТА ЗА ВЪТРЕШЕН УСЕТ В КЪСНАТА ФИЛОСОФИЯ НА ШЕЛИНГ

1. Топос и динамика на идеята за вътрешния усет в концептуалния преход на Шелинговата философия от логос към мит
2. Рационални основи философия на религията
3. Отношението между философията на митологията и философията на религията
4. *Вътрешният усет* като мета-аргумент

ИЗВОДИ СЛЕД ТРЕТА ГЛАВА

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД – ОБЕКТ, ПРЕДМЕТ, ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, ТЕЗА И АКТУАЛНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Обект на настоящето дисертационно изследване е понятието за *вътрешен усет*. В своята ранна философия Шелинг предлага понятието за *вътрешен усет* като орган на трансценденталната философия. Тази идея носи силния характер на просвещенските философски амбиции, но се отличава също със своята антропологична насоченост, която трудно би се вписала в иначе строгия и подреден немски идеализъм. Шелинг, обаче, усърдно защитава тази теза през ранния си период, когато създава *философия на тъждеството*. По време на своето житейско и философско развитие, идеята за *вътрешен усет* започва да придобива други измерения и качествени характеристики, които сякаш не са типични за всеки човек, а само за тези, които притежават този *усет* и интелектуално съзерцание, с което си навлича недоверие в системата и критика на Хегел. Дисертацията проследява развитието на идеята за *вътрешен усет* – както в негативната (ранна) Шелингова философия, така и в неговата късна (позитивна) философия.

Предметите на изследването са два: генезисът и развитието. Генезисът и развитието на идеята за *вътрешен усет* имат за цел да покажат *вътрешният усет* като мета-аргумент, т.е. като позиция, аргумент и факт. Генезисът на самото понятие за *вътрешен усет* представлява неговото формиране, основно в ранната философия като орган на трансценденталната философия на Шелинг, респ. в неговата система на философията. Развитието на идеята за *вътрешен усет* проследява прехода от ранна към късна философия и демонстрира неговия изменчив характер, който е в следствие от дихотомията между двата типа философия. Така в предмет на изследване се превръща и главно късната – позитивна Шелингова философия, която изисква теоретичната обосновка на онто-теологичния въпрос при Шелинг.

Тезата на дисертационното изследване се извежда като: Понятието *вътрешен усет* функционира в архитектурата както на ранната, така и късната философия на Шелинг като продуктивна форма на мисленето и мета-аргумент, който задава философското и теологическото познание. **Цел на изследването** е разработването на Шелинговия метафизичен език като мета-аргумент на продуктивното мислене. Това ще се осъществи чрез последователното изграждане на генезата и развитието на идеята за *вътрешен усет* в Шелинговата философия и спецификата на *a priori*, респ. през ранната и късната му философия. Неговата философия се разделя на два големи дяла,

разглеждащи трансценденталната философия и системата на мисленето от една страна, а от друга страна, вторият дял – мистичното и теологичното. Оттам следва да се осъществи ясното прецизиране по отношение на Шелинговия език и понятийната система, която е характерна за неговата философия. Друга амбиция в дисертационния труд е да се постигне концептуално разбиране на двата основни приноса на философа в история на философията – Аза като резултат в трансценденталната (ранната) философия и прехода от логос към мит в късната философия, с което се слага началото на „саморазпада“ на рационалната философия.

Основните задачи поставени в дисертационния труд са: *първа*, теоретично изясняване на идеята за *вътрешен усет*, реализирането, на която ще се осъществи, чрез извеждането на определението за *вътрешен усет* от ранната и късна философия на Шелинг. *Втора* задача: демонстриране на прехода от логос към мит чрез онто-теологичните изследвания на философа от Леонберг. *Трета* задача има за цел да проследи в:

В онтологичен план: демонстриране на прехода между плуралистичната система на представянето на Боговете в митологията към монотеистичната система; като преход на историята на самосъзнанието чрез рациято като човешка способност. Ще се разгледат възможностите на рационалната теология.

В гносеологичен план: демонстриране на *вътрешния усет* като вродено чувство за научно познание, което ще се представи като *стремеж, дейност в Аза* паралелно с еволюцията на човека. *Вътрешният усет* не е чиста познавателна форма при Шелинг, затова ще се определя чрез интелектуалния наглед, интелектуално съзерцание и възприемане. *Вътрешният усет* ще се представи като генеративна дейност.

В логически план: представяне на идеята за *вътрешен усет* в степенното развитие, в епохите на самопознанието, които концептуализира Шелинг. Да се демонстрира позиционирането на вътрешния усет по отношение на принципа на тъждеството $A=A$.

Методологията на научното изследване е историко-философски анализ и херменевтичната реконструкция. Това изследване върху Шелинговата философия и конкретно идеята за *вътрешен усет* е екстерналистко, тъй като се изследват външните фактори, влияещи за създадения философски подход на Шелинг в неговата ранна и късна философия, а също е и интерналистко, тъй като следва вътрешна логика, която определя същността на идеята за *вътрешен усет*. Използвани си медиатори като определянето на идеологическата и логическа позиция на Шелинг чрез историко-

философски анализ. Преходът между ранната и късната философия, който е обект във втора и трета глава на дисертационния труд, е осъществен чрез теоретично-конструктивен анализ, който херменевтично прераства в самостоятелна философска теория и нагласа за дихотомията във философията на Шелинг. Използван е естетски ракурс за четене и разбиране на ранната философия, представена от *Философия на изкуството*. Развитието на онтологическия модел в трета глава е представен чрез сравнителен и теоретично-конструктивен анализ. Цялата методология в дисертационния труд представя преходите: *a priori – a posteriori – a posteriori – a priori* и преходът от логос към мит, с цел извеждането на понятието за *вътрешен усет* и спецификата на неговата трансформация и еволюция.

Актуалността на темата се определя от необходимостта от извършването на ракурс върху и около идеята за *вътрешен усет* при Шелинг, което е и едно от най-големите предимства за дисертационния труд. Идеята за *вътрешния усет* и неговото разпределяне е вътрешната природа на самата система, която конструира Шелинг, за разлика от външното ѝ проявление, където се срещат основните колебания и недостатъци. В същността си тези недостатъци на системата са и мотива за философската трансформация и дихотомия, до която в крайна сметка стига Шелинг. Темата е актуална с оглед на българските изследвания върху философията му. Темата също дава поле за изразяване и на историко-философското овладяване конкретно върху *есето за свободата* на Шелинг, както и късната му философия. Темата проследява основните аспекти конкретно в късната философия – преходът от логос към мит, онто-теологията на Шелинг, както и опитът *вътрешният усет* да бъде изведен като мета-аргумент и вродено знание.

Идеята за *вътрешен усет*, за *усещането* стои основно в евангелската теология. Негови проекции, могат да се проследят в идеята за чувството за зависимост на Шлайермахер и *нуминозното чувство* от Рудолф Ото. Днес тази тема е актуална с оглед на българските изследвания върху нея. Изследванията върху „философия на религията“ засягат едни от най-актуалните проблеми в история на философията и самата религия, а също отношението между религията и съвременния свят. Историческият преглед на митологията, който предлага Шелинг, може да се сравни съвсем успешно с „религиозния опит“, мистичното, духовното, вярата. Разработки по темата имат Нонка Богомилова, Владимир Теохаров и др. В дисертационния труд ще се представи модел на развитието на идеята за *вътрешен усет* през негативната и позитивна Шелингова философия именно чрез неговите схващания и за религията.

Моделът е представен във втора глава и има следната структура:

Вътрешен усет → *вътрешно чувство*¹ → *религиозно (набожно) чувство, религиозен инстинкт* → *чувство за абсолютна зависимост (→ нуминозното)*

Шелинговата философия също стои в основните разработки на психоанализата и трудовете на Франсоа Ларуел и Славой Жижек. Използваното от Ларуел *Non-philosophy* се използва и от Шелинг във *Философия и религия* (1804) – *Nichtphilosophie*².

II. КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е посветен на пътя на реализирането на една от специфичните и фундаментални идеи при немския философ Фридрих Вилхелм Йозеф Шелинг – темата за *вътрешния усет*. Текстът започва с кратко въведение в проблематиката на понятието и структурира параметрите на изследването, след което следват: актуалност на темата, състояние на разработката на научния проблем – анализ, задачите на изследването, обект и предмет на изследването, използваните източници, мотивът за избор на темата и методологията. Тези точки се явяват и встъпителни за представянето на дисертационната теза и възможността за осъществяването на философско изследване върху понятието за *вътрешен усет* през неговото Просвещенско разбиране към теологическите му експликация в зрелия период на Шелинг. Изследването е структурирано в три глави.

Първа глава (стр. 23 – 75) е озаглавена *Развитието на идеята за вътрешен усет в ранната философия на Шелинг*. В нея се демонстрира генезисът на понятието от Кантовата философия до формирането му като органон на трансценденталната философия и до разработването на идеята за естетически усет във *Философия на изкуството*. Първа глава е разделена на три параграфа, обхващащи амфиболията на понятията за „рефлексия“ и „трансценденталната аперцепция“ при Кант, рефлексията

¹ „Вътрешното чувство“ ще се използва в настоящото изследване като равнозначно понятие на вътрешен усет *der innere Sinn* (Вж. Schelling, 1800. *System des transzendentalen Idealismus*, S. 20; Schelling, 1804. *Philosophie und Religion*, S. 11), чрез което да се постигне плавен преход между „вътрешен усет“ в трансценденталната му употреба и нуминозното чувство в късната му употреба. „Вътрешен усет“ е превод на Генчо Дончев на немското понятие „*der innere Sinn*“. В руския превод на есето за свободата е използвано „внутреннему чувству“ (Вж. Шеллинг, 1989. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах, с. 99) от превод от немски на „*das innere Gefühl*“ (Вж. Schelling, 1927. *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit*).

²Вж. Schelling, F. 1804. *Philosophie und Religion*, Tübingen: I. G. Gotta'schen Buchhandlung, S. 7.

при Фихте и сходствата в системите на Хегел и Шелинг. В нея се демонстрира логическата конструкция на принципа на тъждеството $A=A$. Разглежда се отношението между субекта, обекта и копулата *е*. Следователно първа глава е изградена от спецификата на понятията, които характеризират системното философстване на Шелинг – като орган на трансценденталната философия, възприемане, поредица от нагледи, съзерцание, ентелехия и продуктите на въображението. *Вътрешният усет* е представен като конструиращ битието на човека. Ранната философия се характеризира основно с опита на Шелинг да внедри системата на усещанията към мисленето, затова в изследването беше необходимо да се изследва трансценденталната аперцепция при Кант и рефлексията при Фихте, като предпоставки за концептуализирането на *понятието за вътрешен усет*. Въпреки че при Шелинг, третото, което се получава, не е „Аз мисля“, а „Аз съм“, това е *X* действието, което при Фихте се получава чрез рефлексивна дейност между Аза и не-Аза, а при Шелинг то е чист акт на самосъзнанието. Връзките с Хегел са съсредоточени през концепциите и становищата на схващането на общия смисъл на диалектиката и „Хитростта на разума“.

В края на първа глава се установи, че се: поставят границите между система от доктрина. Именно заради това системата му е представена като паралелен път на познанието между трансценденталната философия и натурфилософията. Един от основните изводи, след представената философия на тъждеството и триединния модел по отношение на епохите на самосъзнанието, е различното Шелингово схващане за рефлексията, която макар и да отрича, по отношение на телеологията я приема. Извежда се, също така, че първоначално в двете си основни за ранния период произведения – *Система на трансценденталния идеализъм* и *Изложение на моята философска система*, идеята за *вътрешният усет* е представена в рамките на системата, като орган на трансценденталната философия. Във *Философия на изкуството*, започват Шелинговите препратки на усета към въображението. Първоначално Шелинг пише от гледището на философа-идеалист, а по-късно вече споменава за философа-християнин. Друг извод е социалната ангажираност на Шелинг към културата и неговите препратки към общото разбиране на нацията и за християнството. Още в ранната си философия, Шелинг прокарва пътя на мистицизма във философията и започва да се интересува от нравите и културите. Чрез *Философия на изкуството* той започва да „разваля“ отношенията с Просвещението, защото *вътрешният усет* от орган на трансценденталната философия придобива смисъла на „вътрешна светлина“ и „вътрешно съзерцание“. Тази експликация на *вътрешния усет* е

изключително важна, защото чрез нея се демонстрира преходът към късната схоластична доктрина на Шелинг. В първа глава се изследват и разбиранията за модерната митология. Тази идея сама по себе си представя съвременни модели на схващанията за митология, а и получава разгръщане във философията на Шелинг в най-късния негов житейски и философски етап. Важен момент главата е и двоякият смисъл, който Шелинг влага в терминологията, това личи по отношение на триединния модел, реализиран в епохите на самосъзнанието, степенното развитие, идеята за въображението, митологията и изкуството. Изменчивият характер и на понятието за *вътрешен усет*, стои в основата на установената дихотомия между ранната (негативна) и късната (позитивна) философия на Шелинг. Още във *Философия на изкуството*, пише за мистиката, която чрез християнството демонстрира вътрешна светлина и вътрешно съзерцание.

Втора глава (стр. 76 – 116) е озаглавена *Философски измерения на човешката свобода*, повлияна е изцяло от есето на Шелинг *Философски изследвания върху същността на човешката свобода*, което произведение се явява като граница между неговото системно и теологическо философстване. С това произведение се слагат новите начала на отричането на системата. Поставят се и основите за изследванията на произхода на злото. Започва да се генерира идеята за реконструкция на мита. Важен момент е изкристализирането на дихотомията между негативната и позитивната му философия. Онто-теологията се явява „свързващият елемент“ между системното философстване, което е в следствие на опита за изграждане на единна система, която да обхване универсума в неговата тоталност и новото късно схоластично философстване. Втора глава проследява фундаменталното есе за „човешката свобода“, през вече разработения принцип на тъждеството. Шелинг противопоставя доброто и злото, както и свободата, необходимостта и системата. В дисертационния труд е предложена таблица на съчиненията на Шелинг.

Въпреки че духът на теологичното и мистичното започва да се образува в съчинението *Философия на изкуството*, което предвид предложената таблица (в тази глава) на произведенията на Шелинг спада към негативната философия, началото на мистицизма се слага с есето за свободата. Основният извод е, че късната философия на Шелинг е онто-теология, която не се опитва да надхвърля взаимовръзката между онтологията и философията, а по-скоро преосмисля това взаимоотношение. С есето за свободата се слагат две начала – едното във философията на Шелинг, а другото в Западната мисъл. Шелинг показва рационалните си възгледи върху богословието, това

навлича гневното отношение към него от мислителите, които са споменати в текста. Въпросът за свободата, за доброто и злото влизат в интересите на Шелинг, защото философията по необходимост, трябва да може да ги обоснове. След началото на късната му философия, обаче, това не е необходимо. Не е задължително философията да оперира свободно в идеята за свободата. *Есето за свободата* като структура представлява чист идеализъм, но в същността си е мета-етичен богословски волунтаризъм. Бог е всичко! По този повод Лудвиг Фойербах ще напише: „Това е най-дръзкият произвол!“.³ Чрез езика на философията, Шелинг описва схоластическите си схващания. „Чрез езика на философията“, така изглежда пише Шелинг, но в същността си това е езикът на самата природа. Светогледът на човека зависи изцяло от това как се възприема като свързващо звено между Бог и света, духовното и природното. *Вътрешният усет* в тази втора глава е моралната преценка.

Друг важен извод, постигнат в главата е, че негативната и позитивната философия на Шелинг, могат да се разглеждат в дихотомия помежду си, а не като отделни парадигми. Именно преходът от философа-идеалист към философа-християнин показва най-пълно цялата Шелингова идея, за това какво представлява проектът на философията.

Трета глава (стр. 117 – 154) е озаглавена *Развитието на идеята за вътрешен усет в късната философия на Шелинг*. **Трета глава** представя късните схващания на Шелинг за философията, религията, митологията и откровението. Една особеност на трета глава е, че съпоставя най-късните Шелингови идеи за конструирането на митологията с неговите най-ранни философски интерпретации на мита. Митът ще се постави и като условие на абсолютното и като преддверие на Християнството. В последния параграф от тази глава се обосновава и тезата, заложена в дисертационния труд, а именно доказателствата за представянето на вътрешния усет като *мета-аргумент*. Затвържава се установения преход между:

1. Вътрешен усет – религиозно чувство

Получи следната структура:

Вътрешен усет → вътрешно чувство → религиозно (набожно) чувство, религиозен инстинкт → чувство за абсолютна зависимост (→ нуминозното)

2. *Sentir* (усещам) – *Penser* (мисля)

³ Фойербах, Л. 1958. Господин фон Шелинг (207 – 213). В: *Избрани произведения*. София: БКП, с. 210.

В третата глава се демонстрират Шелинговите схващания за митология, откровение и религия от неговия късен период, като беше използвано и произведението *Философия и религия*, което е част от ранната му философия. Идеята за *вътрешен усет* се потърси в чисто теологичното, през прехода от политеизъм към монотеизъм – между древногръцката митологията и християнството. Също се осъществи преход между идеята за *вътрешен усет* при Шелинг и *вътрешното чувство* при Шлайермахер, както и с нуминозното/ религиозно чувство. Направи се опит за извеждане на преход между идеите за *вътрешния усет* от ранната към късната философия и се установи, че преходът представлява: *вътрешно чувство* → *религиозно чувство*. В последната точка от трета глава се затвърди и тезата на дисертационния труд, а именно възможността на *вътрешния усет* като мета-аргумент. Изведоха се доказателства през ранната и късна философия като позиция, аргумент и факт. *Вътрешният усет* във философията на Шелинг се представя като вродено чувство и интуиция, чрез което Аза получава стремеж към Бог и Абсолюта. В *История на философията* Хегел пише, че за формата на Аза е двусмислена, Аз, Бог и Аза в моята особеност, това дава тласък, стремежа.⁴

В **заключение** се изведе, че дихотомията между негативната и позитивната философия на Шелинг представлява трансформацията на идеята за *вътрешен усет* от определянето му през ранната към късната философия. Установи се, че през ранната философия понятието се разглежда чрез системата и принципа на тавтологията $A=A$, както в контекста на продуцирането и рефлексията. *Вътрешният усет* се осмисля чрез идеята за органон на трансценденталната философия. Преходът между двете философии се осъществи основно чрез есето за свободата, където принципно понятието за вътрешния усет не е изведено, за разлика от предходното съчинение на *Философия и религия*. В последното Шелинг пише за религиозното чувство, това беше и мотивът, да се сравнят *вътрешният усет* и религиозното чувство с нуминозното чувство. Въпреки че *Философия и религия* е преди съчинението, с което се слага началото на новата философия (позитивната) – есето за свободата се явява като свързващ двете философии. Там е разгърната главно идеята за произхода на доброто и злото и връзката между необходимостта и свободата. Изследването върху понятието за *вътрешен усет* доведе до намирането на произведения на Шелинг, за които почти не се споменава

⁴ Вж. Хегел, Г. 1982. *История на философията*, Т.3. София: Наука и изкуство, с. 573.

систематично в българската история на философията, но същевременно с това са фундаментални по отношение на неговите късни схващания за философия, философия на откровение и митологията. Това произведение е *Философия и религия* от 1804 г., където всъщност официално започва преходът към позитивната философия. В изследването още се установи, че Шелинг работи върху мита още преди конструирането на системата чрез принципа на тъждеството. Установиха се причините за фундаменталния преход за история на философията от логос към мит.

Една от основните амбиции на дисертационния труд бе да се постигне прецизна изказност по отношение на Шелинговите определения, но също и да се избегне излишния академичен подход. Шелинг е семантичен идеалист, затова беше важно да се разгледат неговите понятия в своя двойствен характер и определености. Така проектирането на изследването цели да се движи паралелно с неговото духовно и житейско израстване. Затова и първа глава представлява вкопаване и инфилтриране на неговата трансцендентална философия, в която активно участва идеята за *вътрешния усет*, а във втора глава започва онтологичното, онтично надхвърляне на идеята за *усета*. Трета глава представи теологичната екзегеза, идеята му за тъждествената философия, която се демонстрира от една страна като тъждеството на Бог и човек, а от друга страна – преходът от езичеството към монотеизма, който преход също може да се разгледа през принципа на тъждеството.

Идеята за *вътрешен усет* не се представи само в границите на класическия и просвещенски смисъл, а като възможна технология. В дисертационния труд идеята за усета се изгради чрез собствена ѝ генезиса и собственото ѝ развитие в контекста на философията на Шелинг. Идеята е зонирана в параметрите на немската класическа философия, но чрез трансценденталната генеза на изследваното понятие се навлезе в предмета на теологията. Така генезата на понятието придоби следната структура от *вътрешен усет* към религиозно чувство. Установи се, че *вътрешния усет* е вроден в човека, стремеж към абсолюта и Бог. Християнството е само пример за принципа на тъждеството между човекът и Христос, а човекът осъществява връзката между Бог-Дух и Света. По тази линия може да се разгледа и отношението между Бог-Дух и неговия син Иисус, който праща на Земята. Цялата доктрина за християнството при Шелинг представя интелектуалното съзерцание, безкраен тласък. Хегел разглежда системата на усещанията през всеобщото, особеното и единичното и пише, че синтеза, или онова при Шелинг, което съдържа обединението на субекта и обекта е мисленето, в което се

съдържа особеността⁵. Изобщо според Хегел, Шелинг придал: такъв облик на философията, че: „като че ли необходимо условие за нея е специален талант, гений или особено душевно състояние, изобщо нещо случайно“⁶. Вече в първа глава се разглежда това, че усетът го използват и Шелинг и Фихте в конкретен контекст, т.е. за онзи, който притежава усета, като дарба, като философска дарба. Един от недостатъците във философията на Шелинг, Хегел вижда точно през това, че това чувство той не може да го представи като необходимо. Всъщност Хегел не говори за *вътрешния усет*, а за интелектуалното съзерцание и въображението при Шелинг и само чрез принципа на тъждеството $A=A$, в който също вижда слабости. Той пише, че: „непосредственото, съзерцаваното е във формата на нещо биващо или случайно, то не е нещо необходимо; и който не разбира съзерцанието, трябва да смята, че не го притежава. Или за да го разберем, трябва да се помъчим да имаме интелектуалното съзерцание, но ние не можем да знаем дали го имаме, или не въз основата на това, че го разбираме, защото можем само да си мислим, че го разбираме.“⁷.

Цялата усетност с нейните интуиция, възприятия, интелектуален наглед са се развили паралелно в еволюцията на човека с психическото и физическото му състояние. Най-големият проблем на философията е излишният академизъм, който от амбиция да я превърне в отделна наука, всъщност я ограничава, защото сама по себе си философията или философското познание е непосредственото. Философското познание, то следва от нещо, произтича от нещо. Произтича от мисленето на човека, а мисленето на човека произтича от еволюцията, историческия период и културата. Това е глобален процес на немското „тотално“, в който се развива Аза, Аза в общност, Аза е част от отделните общества и групи. Така както еволюира човекът, така еволюират и инстинктите, възприятията и усещанията, чрез които се променят и схващанията за битието. Хегел пише за интелектуалното съзерцание при Шелинг, че създава такава философия, в която не е ясно, дали притежаваме това интелектуално съзерцание или не. Това че отделният Аз съществува в един принципно развит колектив, общност или група, не означава по необходимост, че неговите вродени инстинкти или физически характеристики отговарят на развития еволюционен процес. Както има болести, които покосяват човешкото тяло, така има фактори, които влияят върху интенционалността на вътрешното чувство, което е вродено за всеки. Философът е пример за човек, който

⁵ Вж. Хегел, Г. 1982. *История на философията*, Т.3. София: Наука и изкуство, с. 538.

⁶ Пак там, с. 589.

⁷ Пак там.

притежава *вътрешен усет*, тъй като приемаме, че свободата на мисленето е условието за начало на философията, както е при Хегел⁸. За да има философия е необходимо да има съзнание за свобода, но преди да се формира съзнанието за свобода, не означава, че човекът не се е стремил към нея или към абсолюта. Стремещт към по-висшето винаги е съществувал, с появата на философията се демонстрира необходимостта от съзнание за свобода – висша форма на развитието на разума върху проблема за свободата, който всъщност винаги е съществувал. Философията единствена принципа тази осъзнатост. Философията на тъждеството, така както ни я представя Шелинг, единствено отъждествява не само противоположностите или поставя равенството между *субекта* и *обекта*, а тъждеството се поставя и чисто времево – непосредствено отношение в историческите пластове.

Разглежда се *вътрешният усет* като мета-аргумент, тъй като всеки предмет на мисленето, фиксирайки се сам по себе си, може да се разглежда като мета-аргумент.

⁸ Вж. Хегел, Г. 1961. *История на философията*, Т.1, София: БКП, с. 126.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. Цялостно систематично реконструиране на онтологическите, гносеологическите и логическите проекции на вътрешния усет в Шелинговата философия.
2. Теоретично изследване и установяване на дихотомия между негативната и позитивната Шелингова философия откъм възгледа на Шелинг за вътрешното сетиво и неговото тематично и концептуално преструктуриране в неговата късна философия.
3. Концептуализиране на Шелинговото понятие за *вътрешен усет* като продуктивно чувство в Аза чрез демонстриране на прехода от *вътрешен усет* в ранната философия към *религиозно чувство* в късната му философия.
4. Херменевтично тълкуване на позитивната философия на Шелинг, което демонстрира спецификата на прехода от логос към мит чрез реконструкция на концептуалната типика на мита и възможностите понятието за *вътрешният усет* да бъде представено като мета- аргумент на мисленото.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА И АПРОБАЦИЯ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Публикации по темата на дисертацията:

1. Илиева, И. 2021. Шелинг – от логос към мит. *Filosofiya-Philosophy*, 30(4). (под печат). (WoS, Q4, CNKI, РИНЦ, Science Index, The Philosopher's Index)
2. Илиева, И. 2018. Шелинг – философски измерения на човешката свобода. В: сб. *Философски опити* Т. XIV, Благоевград: Неофит Рилски.
3. Илиева, И. 2020. Отношението философия – изкуство във философската система на Шелинг. В: сп. *NotaBene*. Благоевград: Неофит Рилски. /Erih Plus/
4. Илиева, И. 2020 г. Генезис на идеята за вътрешен усет в ранната философия на Шелинг. В: сп. *Философски алтернативи*. София: БАН. /The Philosopher's Index/

Апробация на резултатите от изследването:

16-17.05.2018 г. Доклад на тема: „Шелинг – философски измерения на човешката свобода“ в национална научна конференция „Свободата: възможна и невъзможна“, организирана от Катедра „Философия“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

17.05.2019 г. Доклад на тема: „Отношението философия – изкуство във философската система на Шелинг“ в *Трета докторантска сесия*, организирана от Философски факултет към ЮЗУ „Неофит Рилски“.

21-22.11.2019 г. Доклад на тема: „Генезис на идеята за вътрешен усет в ранната философия на Шелинг“ в национална конференция по философия по случай *75 години Съюз на учените в България*, организирана от БАН, София.